

József Attila prózai műveinek (1930-1937)

kritikai kiadása

NKFIH (OTKA) K105626. sz. projekt

Zárójelentése

I. Az új kritikai kiadás jelentősége

1. A kritikai kiadás műfaja

A kritikai kiadás a textológia, a filológia, a biográfia, az irodalomtörténet és a poetológia eszközeit felhasználva egy jelentős alkotó értekező szövegeinek szakszerű rekonstruálását, valamint keletkezés- és recepciótörténetének tisztázását célozza meg. Számba veszi a szövegváltozatokat, a kéziratok javításaiból, elütéseiből (stb.) következtet az alkotás keletkezésére, a mű gondolati konstrukciójának kialakulására. Fontos feladata a mű datálása és elhelyezése az alkotó gondolkodástörténetében és a tágabb irodalom- és társadalomtörténeti folyamatokban.

A kritikai kiadások egy része az editio minor elvét követi, amely a szövegkritikára fókuszál. Az editio major változat nem elégszik meg ezzel, hanem részletes(ebb) keletkezéstörténettel indokolja meg a datálást. Irodalom- és – adott esetben – társadalomtörténeti kontextusba helyezve beilleszti az adott alkotást az életműbe, és leírja a hatástörténetét is. Azaz recepciótörténeti áttekintést is ad, amely révén jelzi azokat a kritikátörténeti, befogadástörténeti folyamatokat, amelyek kirajzolják a mű (és az életmű) alakulástörténetét. A recepciótörténet segíti a befogadót, az olvasót, ráirányítja figyelmét a fontosabb kérdésekre, bemutatva az alkotó gondolkodástörténetének kontinuitását vagy diszkontinuitását. Az irodalmi mű az olvasatban telik meg élettel, ahogy Kosztolányi írta: a könyvet ketten írják, az író, aki írja és az olvasó, aki olvassa.

A József Attila 1930-1937 között keletkezett prózai műveit számba vevő kritikai kiadás az editio major elvét követi.

2. Az értekező József Attila recepciótörténete

József Attila életében 49 hosszabb-rövidebb írása jelent meg. Ebből a tárgyalt időszakban 29. Prózai munkáihoz tartoznak a kritikák, a cikkek, tanulmányok. Kritikusként inkább a pályakezdő éveiben jelentkezett, s az utolsó periódusában ritkán ír, de már jelentős szellemi teljesítményt felmutató kritikát (pl. Kosztolányi, Hort Dezső, Hatvany Bertalan könyvéről).

Cikkei többnyire valamely vitához kapcsolódnak, elsősorban a munkásmozgalom belső diszkusszióihoz. Ideértendő *Az ifjúság nemi problémái*, a *Természettudomány és marxizmus*, az *Egységfront körül*. Tanulmányai közül a legjelentősebbek, a művészetbölcseleti kérdéseket és azok marxista interpretációit számbavevő *Irodalom és szocializmus*, a pszichoanalízis felé nyitó *Egyéniség és valóság*, a világképének jelentős változását tükröző *A szocializmus bölcselete*, illetve a kései, az érett gondolkodói korszakot

(1932-1937) meghatározó nagy kérdést, a marxizmus és freudizmus viszonyát taglaló tanulmány, a *Hegel – Marx – Freud*.

Fejtő Ferenc, aki a József Attila baráti köréből őt talán legjobban ismerte, írta: „... senkire sem haragudott inkább, mint azokra, akik dilettáns kirándulásoknak minősítették elméleti kísérleteit, s csupán mint költőt voltak hajlandó elismerni.” És volt kikre haragudnia. Kortársai körében nem volt számottevő visszhangja értekező szövegeinek. Ebben szerepet játszott korai kritikáinak (Mécs Lászlóról, Móriczról, Kassákról) fölényeskedő, gyakran bántó hangneme is. Később tárgyilagosabban, de kérlelhetetlen elviséggel bíralt, még az atyai baráttal, Kosztolányival sem tett kivételt.

Tanulmányainak logikája, nyelvezete olykor túlbonyolított, nehezen érthető. Híres-hírhedt írását, az *Egyéniség és valóság*ot munkásmozgalmi elvtársai „antimarxista bolodgombának” minősítették, s nemcsak a freudomarxizmus gondolati kísérlete miatt. A fogalmi pontosságra törekvés egyfajta pánlogizmust eredményezett. Kortársai közül sokan ezért doktrinernek tartották, skolasztikusnak nevezték érvelésmódját. Mint Madzsar József írta, a szemináriumi vitákon mindig a végső kérdéseken lovagolt, még soha nem tett fel egy végső előtti kérdést.

A művészetbölcselet „végső kérdései” izgatták pályakezdésének nagy esztétikai kísérletében, az *Ihlet és nemzetben* (1928). Bergson, Croce, Pauler Ákos gondolatait adaptálva saját művészetbölcseleti koncepció megteremtésére tett kísérletet. A társadalomtörténet „végső kérdéseire” a marxizmus és freudizmus kontextusában kereste a választ 1932 után. Erről a nagy gondolati szintézisreteremtő kísérletről tanúskodik az *Egyéniség és valóság*, *A szocializmus bölcselete*, a Hort Dezső-könyvről írt kritika, az *Ázsia lelke*, a *Hegel – Marx – Freud* és a korábban még nem ismert nagy számú töredék, fogalmazvány.

József Attila gondolkodásának alakulását, nézeteinek változását, konzisztenciáját és divergenciáját a kötet élére helyezett nagyobb bevezető tanulmány segít megvilágítani (Tverdota György munkája).

Kötetünkben felépül József Attila gondolkodástörténete is. Bemutatjuk azokat a változásokat, amelyek az antipszichologizmustól a freudi elmélet (és gyakorlat) vállalásáig jelzi a költő gondolkodását, ahogy a freudizmus-freudomarxizmus elméleti pozíciója is változik társadalomértelmező gyakorlatában. Jelezzük azokat a módosulásokat is, ahogy az ortodox marxizmustól eljut annak a freudi tanokkal – saját képére formált – változatához.

3. *Recepciótörténeti előzmények, szakirodalmi kapcsolódások*

Jelen kötet ugyan nem előzmény nélküli, de régen váratott magára. Csaknem 60 évvel ezelőtt, 1958-ban jelent meg Szabolcsi Miklós szerkesztésében a prózai művek kritikai kiadása. Szabolcsi munkája abba a folyamatba illeszthető, amely az 1956-ot követő terror után a kulturális politikában megengedte „problematikusabb” művek megjelentetését is. (Bár az 1957-es *Emlékkönyv* nem jelenhetett meg, mert néhány visszaemlékezés a költő és a párt szakításáról szólt.) A *József Attila Összes Művei III.* öt olyan írást közölt, amelyek korábban nem láttak napvilágot vagy csak töredékesen voltak ismertek. Szabolcsi függelékben közölte az „Új Szellemi Front” történetét megvilágító cikkeket is, valamint a Sarló és Kalapács 1931-es hírhedt állásfoglalását, amely lefasisztázta a költőt. Az 1958-as kritikai kiadásból – minden erénye mellett – időközben csak a szövegközlések váltak maradandóvá, hiszen a korszak ideológia korlátai meghatározták az interpretációs lehetőségeket.

Az 1960-as évektől megújuló József Attila-kutatás sokáig nem vállalkozott új kritikai kiadásra. Miközben a lírai művek három kritikai kiadást is megérték (1952, 1984, 2005), a prózai írásokra csak 1995-ben került sor. Ekkor már elkerülhetetlen lett az időközben előkerült szövegek kritikai feldolgozása. Horváth Iván és Tverdota György közreadta az 1923–1930 között írott szövegeket. A két kötetes munka részben helyreállította a korábbi kiadások szövegeit, másrészt magyarázatokkal, filológiai jegyzetekkel látta el azokat. A rendkívül jelentős *József Attila Tanulmányok és cikkek 1923-1930 I-II.* ugyanakkor nem mindenben tudott megfelelni a kritikai kiadás szigorú követelményeinek. Szükség lehet tehát az első időszak műveinek újbóli megjelentetésére is, most már a kritikai kiadás követelményeinek eleget téve, a teljes prózai életmű alkotásait bemutatva.

A 2000-es évek elejétől – folyamatosan bővítve és alakítva a szövegeket – internetes hálózati kiadásként Horváth Iván és munkatársai közreadták a teljes prózai életművet, köztük nagyszámú korábban nem közölt, hagyatékokból előkerült töredéket. Ezek közül több továbbáryalta, átírta a József Attila-képet: ([*Bevezetés, mely borsot tör*] *Németh László, Irodalom és szocializmus, a Hegel – Marx – Freud fogalmazványai* (stb.)). A szövegváltozatok, töredékek közül több ebben a kötetben jelenik meg nyomtatásban először.

A gondolkodó, az értekező József Attilát nagyon gyakran szembeállították a lírikussal, szerényebb alkotói teljesítményként értékelve a prózai írásokat. A monográfus Szabolcsi Miklós is ezen a véleményen volt. Az újabb szakirodalom azonban nagyobb figyelmet fordít az életmű ezen szegmensére, alaposabb elemzéssel kívánja dokumentálni a József Attila-i gondolkodástörténet alakulását, nagyobb hangsúlyt helyezve az értekező életmű jelentőségére.

Jelen kötet az eddigi ismert prózai szövegek legszélesebb körű összeállítása. Lehetnek persze lappangó szövegek (a legnevezetesebb a Miért nem én?), ezzel együtt az általunk közölt írások messzemenően gazdagítják a szakirodalomban megrajzolt József Attila-képet.

Kötetünk mindenképp hozzájárul a József Attila-i gondolkodásmód jobb megértéséhez is, nézeteinek alakulását, változását társadalom- és személyiségtörténetbe helyezve. Az egyes szövegközléseket követő, a keletkezéstörténetet bemutató tanulmányok, szövegmagyarázatok, tárgyi jegyzetek nemcsak az adott szövegre figyelnek, hanem segítik elhelyezni az írást a József Attila-i életműben és rávilágítanak a kapcsolódási pontokra is.

II. Eredmények

1. Szövegközlések

József Attila életében 49 prózai műve jelent meg, 42-t nem publikált. Az 1980-as években több olyan töredék előkerült – ezek egy részét Horváth Iván, Lengyel András, Miklós Tamás, Murányi Gábor publikálta – amelyeket korábban elveszettnek hittünk, a József Attila-hagyatékok kalandos történetéből kiindulva.

A korábban már publikált írások közül szenzációértékével kiemelkedett *A nemzeti szocializmus*. Az értelmezők által korábban a költő „jobbra téréseként” interpretált írás ezúttal alapos magyarázatokkal ellátva, szöveggörnyezetébe helyezve jelenik meg kötetünkben, cáfolva a national szocializmus-hoz való közeledést. Ugyancsak megjelent korábban töredékesen az *Irodalom és*

szocializmus. Kötetünk legterjedelmesebb tanulmánya (Tverdota György munkája) a nyomtatott és kéziratban maradt szövegváltozatok, nagyszámú töredék elemzésével a korábbinál sokkal differenciáltabb képet ad a költő marxista fordulatát dokumentáló műről, ahogy a tudományos szocializmus interpretációját Pauler Ákos fogalmaival ötvözi. Ugyancsak töredékesen jelent meg korábban a *Hegel – Marx – Freud*. A marxizmus és freudizmus szintézisét, mint társadalomértelmező filozófiát megteremteni igyekvő költő sok feljegyzést készített. Ezek közül több, mint pl. a [*Kultúra mint neurózis*], [*A nőhöz mint*] kezdetű töredékek itt jelennek meg először nyomtatásban, hozzájárulva a *Hegel – Marx – Freud* összetettebb értelmezéséhez. A 7. ponttal is kiegészülve kötetünk a teljes szövegkorpuszt közli.

A korábban nem közölt írások közül azokat kívánjuk most kiemelni, amelyek új szegmensét világítják meg a költő művészetbölcseletének, történelemértelmezésének. A [*Bevezetés mely borsot tör*] kezdetű töredékes fogalmazvány *A szocializmus bölcselete* társadalomképét árnyalja, ahogy a költő szembefordul a bolsevik típusú marxizmussal. A szöveg kapcsolódik az [*E sorok írója költő*] kezdetű töredékhez, amely a [*Napjaink munkásmozgalma*] által felvetett kérdést folytatja, a művészet, az irodalom társadalomformáló erejének fontosságát hangsúlyozva. Idekapcsolódnak a [*Bármiféle társadalmi*], [*A művek alkotóinak és kiadóinak*] kezdetű töredékek is.

A Horváth Iván és munkatársai által elvégzett korábbi kutatásra és elektronikus szövegek közlésre támaszkodik a jelen kritikai kiadás. Ugyanakkor számos helyen korrekciókra volt szükség a kéziratok alapos tanulmányozása után. Az elektronikusan közzétett szövegekben nem csak elírásokat kellett javítani. Előfordult, hogy az egy kéziratlap első és második oldalán levő szöveget összetartozónak írták le, holott sem tartalmilag, sem a kézírást tekintve nem összefüggő szövegről van szó (pl. [*Bevezetés, mely borsot tör*] illetve [*Művészkedés...*]). Mindez megnehezítette a kutatói munkát, hisz *újra kellett kezdeni a kéziratok tanulmányozását*.

A korábban közölt szövegeket szövegkritikai elemzésnek vetettük alá. Ez megmutatja az egyes kiadások szövegközlései közötti eltéréseket, a szándékosan vagy tévedésből elkövetett kihagyásokat, amelyek olykor torz olvasathoz vezettek.

A 92 ív terjedelmű munka a legteljesebb kiadása József Attila 1930–1937 között keletkezett írásainak. Több szöveg itt jelenik meg először nyomtatásban. A kéziratok legszélesebb körű leírását adja ez a kötet.

2. Szövegkorpusz helyreállítása

A szövegek egy részének nincsen kézírata, a PIM-ben őrzött állomány néha csak az első közlést tartalmazza, olykor József Attila aláírásával, szignójával. Ugyanakkor van egy-két olyan szöveg, amelynek több gépiratos és/vagy kézíratos változata van. A korábbi közlések (ideértve az 1958-as kiadást is) ezek közül gyakran önkényesen válogattak vagy megcsonkítva közöltek szövegeket, illetve bizonyos változatokat nem vehettek figyelembe, mert azok korábban ismeretlenek voltak. Külön is kell szólni az *Irodalom és szocializmus* szöveg-együtteséről. Ez a

– kötetünkben legnagyobb terjedelmet kapott – munka összerakta a kisebb töredékeket és beillesztette a szövegtestbe, megállapítva helyüket és összefüggéseiket. *Munkánk egyik fontos feladata volt tehát a szövegek rekonstrukciója.*

3. *Kronológia*

Az új kritikai kiadás a szövegek keletkezésének sorrendjét követi. Ez persze azt is jelenti, hogy minél pontosabban datálni kellett az egyes írásokat. Néhány esetben a korábbi kritikai kiadástól eltérő időpontot állapítottunk meg (Pl. *Az ifjúság nemi problémái, Ázsia lelke* stb.). Többször csak időintervallumot tudtunk megadni. [Az *animizmustól*] kezdetű töredék feljegyzéseket tartalmaz, amelyeket a költő különböző időpontokban írt, így csak tágabb intervallumot tudtunk jelezni. A kutatás további figyelmét felhívva közöljük *A művészet kérdései és a proletárság* című szöveget. Keletkezési időpontja csak bizonytalanul jelölhető ki, ugyanis az első része más álláspontot képvisel József Attila gondolkodástörténetében, mint a második rész.

4. *Keletkezéstörténet, tárgyi magyarázatok*

Minden szöveget részletes(ebb) keletkezéstörténeti leírás követ. Célunk az volt, hogy ezek a tanulmány jellegű rövid írások segítsenek elhelyezni az adott írást a történeti kontextusban és a gondolkodástörténeti folyamatban. Így jelöljük az egyes művek közötti gondolati áthallásokat, motivisztikus ismétlődéseket, stiláris és frazeológiai hasonlóságokat is.

A tárgyi magyarázatok az adott szövegből kiemelt mondatok, kifejezések, nevek, fogalmak magyarázatát adják meg, a szövegbeli előfordulást a sorok sorszámával jelzi. Célunk az volt, hogy az irodalomtörténészek és a társadalomtudományi szakemberek mellett a szélesebb olvasó közönség is értelmezni tudja a szövegeket.

Kötetünk az eddigi legszélesebb értelmezését adja a prózai műveknek, sok-sok filológiai adattal feltárva a szövegek jelentéstartományát. A keletkezéstörténetet bemutató kisebb-nagyobb tanulmányok elhelyezik az adott szöveget a költő gondolkodástörténetében, kimutatva a társadalomtörténeti hatásokat is.

5. *Recepciótörténet*

A recepciótörténet feltáráshoz szükséges volt egy minél teljesebb áttekintést adó bibliográfiára. Számba kellett venni a kortárs recepciót is. Noha a *Kortársak József Attiláról I-III. (1987)* alapos összeállítást közöl, de a bibliográfiai hivatkozásokat vissza kellett keresni. Az utókor recepciótörténetét pedig hatalmas munkával lehetett és kellett rekonstruálni, hisz a József Attiláról szóló szakirodalom több ezer tételt tartalmaz. A recepciótörténeti bibliográfiát az egyes szövegek után, a recepciótörténet előtt közöljük.

A recepciótörténeti rövid összefoglalások, ismertetések, szemelvények képet adnak egy adott szöveg értelmezéseiről, az értelmezések alakulásáról. Noha területi korlátot szabtuk az összefoglalásoknak, arra is törekedtünk, hogy az egyes értelmezők véleményének alakulásáról, a különböző nézetek egymásra hatásáról megbízható képet adjunk. Ezzel is jelezni kívántuk az életmű hatását, involválódását a tudományos gondolkodásba és a társadalomtörténeti folyamatokba.

Az olvasót egy nagyobb bevezető tanulmány (Veres András munkája) is segíti az értekező József Attiláról való gondolkodás alakulástörténetének áttekintésében. Az egyes szövegek recepciós forrásait doktoranduszok, egyetemi hallgatók állították össze, egy senior kutató koordinációs segítségével.

6. *Biográfia*

A kutatási tervben ugyan nem szerepel, de munkaanyagként elkészült egy biográfiai áttekintés is, amely a költő életrajzát kívánta szövegekből, levelekből, biográfiai anyagokból rekonstruálni. Erre a keletkezéstörténet megállapításához volt szükségünk, hogy minél pontosabban datálhassuk az egyes szövegeket. Ezt a munkát doktoranduszok, egyetemi hallgatók végezték el, egy senior kutató szakmai irányításával.

III. A kutatás előrehaladása, problémák, megoldások

1. *Személyi összetétel*

A kutatási tervben és a szerződésben rögzített kutatók (senior kutatók) névsora nem változott a támogatási időszakban: Agárdi Péter, Bókay Antal, Tverdota György, Veres András, a vezető kutató N. Horváth Béla. A közreműködők személyi összetétele kisebb mértékben változott, de a támogatási szerződéstől való eltéréseket minden alkalommal jeleztük, kérve a Társadalomtudományi Kollégium elnökét, hogy engedélyezze a szerződés módosítását.

A munkatársaink közül a kutatás tervezése időszakában meghalt Farkas János László, vele szerződéskötés nem történt, így kifizetés sem. A recepciós bibliográfiát összeállító Nagy Csaba betegsége miatt nem tudta befejezni munkáját, a kollégium elnökének engedélyével Buda Attila folytatta azt. Munkánk végső szakaszában meghalt Rigó Béla, aki szerkesztési feladatokat látott el.

Az eredeti szerződésben nem szerepel Sárközi Éva. A munka előrehaladtával tudatosult, hogy a korábban elektronikusan nyilvánossá tett szövegek sok esetben korrekcióra szorultak, így a teljes anyag alapos vizsgálatra szorult. Ennek során pontosítottuk a kézirat-leírásokat, szakszerű szövegkritika készült. Ezt Sárközi Éva végezte el. A munkafolyamat különböző fázisaihoz minden alkalommal megkaptuk a kollégium elnökétől a szerződéskötési engedélyt.

József Attila szövegei német nyelvű forrásokra is támaszkodnak, illetve a költő fordított filozófiai írásokat (Lenin, Reich). Ezek egy részét függelékben közöljük.

A kutatók forrásfeltáró munkáját, a fordítások ellenőrzését Schultz Katalin végezte. Az ő megbízását is a kollégium elnöke engedélyezte.

2. *Folyamatok*

A kutatás eredményeként megjelenő kötet lényegesen nagyobb terjedelmű, mint azt a tervezési időszakban gondoltuk. Ennek oka a kutatás során felmerülő kérdések összetettsége, az egyes szövegek datálásával kapcsolatos részletesebb leírások szükségessége, új szövegek előkerülése. A korábban elektronikusan közzétett szövegek szövegkritikai vizsgálata nagyon jelentős időt emésztett fel.

A munkát az eredetileg tervezett időszakra nem tudtuk befejezni a fenti okok miatt, a hosszabbításhoz megkaptuk a kollégium elnöke engedélyét.

A kötet kéziratát leadtuk a kiadásra megbízást kapott L'Harmattan Kiadónak. A nyomdai munkálatok folyamatban vannak.

A kutatás eredményét, az elkészült könyvet – az előírásoknak megfelelően – feltöltöttük, biztosítva a megismerés lehetőségét. Ugyanakkor a kiadó üzletpolitikai kérésének eleget téve kérelmezzük, hogy a kötet teljes nyilvánosságot, ingyenes szabad hozzáférést csak 2018. december 31. után kapjon.

3. *Kutatásban és a projekt lebonyolításában résztvevők névsora:*

Agárdi Péter, Béleczki Alexandra, Bókay Antal, Bókay Zsombor, Buda Attila, Csókás Máté, Farkas János László, Fischer Dóra, H. Nagy Boglárka, Meilinger Zsolt, Molnár Eszter, N. Horváth Béla, Nagy Csaba, Nothnagel Zoltán, Rigó Béla, Sárközi Éva, Stier-Máthé Melinda, Tórizs Eszter, Török Mátyás, Tverdota György, Valachi Anna, Veres András, Zeke Zsuzsanna.

Összegzés

A csaknem öt évnyi kutató munka eredménye az új kritikai kiadás (ha az előkészületeket is beleszámítjuk, több mint egy évtizedről van szó). A senior kutatók munkáját segítő irodalomtörténészek, doktoranduszok, egyetemi hallgatók dolgoztak e hatalmas vállalkozáson. A fiatalok közül többen csak a kutatás egyes szakaszaiban vettek részt, de így is tapasztalatot szereztek a filológiai kutatás, a szövegkritika és általában is a kritikai kiadás munkálataiban. Fontosnak tartjuk a kutatói utánpótlás erősítése szempontjából a részvételüket.

A kötet anyaga folyamatos szakmai viták eredményeként változott, alakult. A József Attila Társaság keretében, a kutatásban nem résztvevő szakembereket is bevonva, törekedtünk arra, hogy minél pontosabb szöveget közöljünk, hiteles szakmai értelmezésekkel ellátva. Ezt a törekvést szolgálta az időközi konferencia Nagyváradon, ahol több előadás az OTKA-kutatás addigi eredményeit mutatta be és a Szekszárdon 2014-ben rendezett, szociológusokat, társadalomtörténészeket is megszólaltató szimpózium.

Munkánk eredményessége, irodalomtörténeti értéke a szakma megítélésére vár. Ezzel együtt hiszünk abban, hogy minden szempontból fontos feladatot teljesítettünk a József Attila érett korszakában keletkezett tanulmányok, cikkek minden eddiginél pontosabb közlésével, értelmezésével. Hiszünk abban is, hogy az OTKA pályázat támogatásával fontos művészettörténeti és társadalomtörténeti kérdéseket is megválaszoló könyv született. Egy – ehhez hasonló – irodalom- és társadalomtörténeti munka nehezebben jut el a szélesebb olvasórétegekhez, de valljuk, hogy ez a kritikai kiadás nemcsak a szűk szakmai közösséget képes megszólítani, hanem az egyetemi oktatásban, a középiskolai tanításban is lesznek eredményei.

A projekt eredményeként született közlemények

Az alábbiakban azokat a munkákat mutatjuk be, amelyek a támogatás eredményeként születtek és feltüntettük az OTKA támogatás tényét.

1. Kötetek

- 1.1 Agárdi Péter: „*Irodalomról, vagy más ily fontos emberi lomról*”. *József Attila és a magyar nemzeti hagyománytudat*. Budapest, Balassi, 2013. 230 p. ISBN 978-963-506-908-8

A tanulmánykötet megjelentetése érdekében a Balassi Kiadó pénzügyi támogatást kapott az OTKÁ-tól (is). A könyv olyan tanulmányokat szerkeszt egybe, amelyek túlnyomó többsége az 1930--1937 közötti József Attila-próza kritikai kiadásának előkészítését, egy-egy írás szerkesztését, jegyzetelését alapozta meg.

Az egyik legterjedelmesebb tanulmány József Attila és a *Márciusi Front* viszonyát tárgyalja, amely a költő több írásában is megjelenik, s érinti az *Új Szellemi Frontról* vallott véleményét is. A költő Európa-felfogása szintén elemzés tárgya, szervesen kimutatva ugyanakkor József Attila nemzeti ihletét és szerepét a magyar nemzeti hagyománytudatban. A *Szép Szó* c. folyóiratról és utóéletéről szóló munka a József Attilának végre szellemi otthon biztosító műhely szerepével, számos József Attila-publikáció színterével foglalkozik. Több recepciótörténeti elemzés is olvasható a tanulmánykötetben (pl. Fejtő Ferencről és a *Szép Szó* más kritikusaíróiról), lévén hogy a recepciótörténet a kritikai kiadás szempontrendszerének egyik legfontosabb terepe.

A szerző rendszeresen szemlézi a József Attila-szakirodalom friss tudományos termékeit; az ismertetés és méltatás mellett gyakran vitatkozva is a szerzők egyik-másik elemzésével, szempontjával. A Tverdota György és Lengyel András könyveiről írott elemzés számos tétele, megállapítása azóta bekerült a kritikai kiadás jegyzeteibe. Egy hosszabb esszé pedig a József Attila-kultusz mai állását mutatja be.

- 1.2 N. Horváth Béla *József Attila és kortársai* (Nap Kiadó, 2015, 278 p.) című tanulmánykötetet több olyan írást közöl, amelyek a kutatás során születtek, s előtanulmányként szolgálnak a kritikai kiadás szövegeinek leírásához. Ezek közül kiemelendő az *Egyéniség és valóság*, amely a kritikai kiadáshoz képest lényegesen részletesebben mutatja be a mű forrásait, elemzi a marxi és reichi szövegeket. A népi-urbánus vita kontextusába belehelyezve részletesen szól az Új Szellemi Front vitáról,

József Attila cikkeiről. Kiemeli, hogy a költő ez idő tájt eltávolodott egykori barátaitól, s közeledett az urbánusokhoz. Bemutatja a Szép Szó keletkezését, mint választ az Új Szellemi Frontra. A tanulmány részletes társadalomtörténeti kontextusba helyezi József Attila vitacikkeit bemutatva a Gömbös-kormány politikáját és kultúrpolitikáját.

2. Tanulmányok

- 2.1 Agárdi Péter (szerk. és bev.): József Attila: A szocializmus bölcsellete (1934). Metszet a készülő kritikai kiadásból. Eszmélet 105. sz., melléklet, 2015. tavasz [április], 80 p. ISSN 0865-2139
- 2.2 Agárdi Péter: József Attila „végrendelete”. [József Attila: A mai költő föladatai.] Előadás a Wesley János Főiskolán Donáth László 60. születésnapja alkalmából 2016. április 18-án rendezett tudományos konferencián. <https://archive.org/details/Donath60>
- 2.3 Agárdi Péter: Egy botránnyos tanulmány recepciótörténete. József Attila: Az egységfront körül. Múltunk 2017. 1. sz. 206–252. p. ISSN 0864-960X
- 2.4 N. Horváth Béla József Attila freudomarxista forrása: Korunk (ACTA SZEKSZARDIENSIUM: SCIENTIFIC PUBLICATIONS 16:(1) pp. 129-137. (2014) című tanulmánya hozzájárul a költő filozófiai, társadalomtörténeti gondolkodásának forrásfeltáráshoz. A magyarországi freudomarxizmus a Korunk publikációira támaszkodhatott. A marxista erdélyi folyóirat nyitott volt a modern pszichológia változásának bemutatására, így a freudizmus és a freudomarxizmus vitáit, alakulását is folyamatában követte.

3. Konferenciakötet

A kutatáshoz kapcsolódott a Nagyváradon 2014-ben megrendezett konferencia több előadása. Szekszárdon 2014. május 21-24. Jelentem versben mesémet címmel műhelykonferenciát rendeztünk, amely a Középosztály és a vajúdo világ című József Attila-szöveg szociológiai hátterét kívánt feltárni. A konferencián több neves előadó is részt vett (így Karádi Viktor, Takáts József) Előadásaik ugyancsak ebben a kötetben jelennek meg. A kötet a Balassi Kiadónál várhatóan 2017. decemberében jelenik meg.

4. *József Attila prózai művei (1930-1937)* I-II. kritikai kiadás

Szerkesztette Tverdota György és Veres András

L'Harmattan Kiadó 2017.

A kötet a megjelenés idejét tekintve a közlés sorrendjének. Időrendben követik egymást az egyes írások. A könyv elején két bevezető tanulmány áll. A *József Attila gondolkodástörténet 1930-1937* (szerző: Tverdota György) József

Attila gondolkodói arcélét rajzolja meg, intellektuális működésének feltárásával. A tanulmány bemutatja a költő gondolkodásában meghatározó két filozófia, a marxizmus és a freudizmus szintézisének alakulását, megszilárdulását, a két filozófia egymásra hatását. A gondolkodástörténet alakulásának folyamatleírásába a tanulmány nemcsak az ismert művek értelmezését vonja be, hanem az először itt közölt [Hegel], *A művészet kérdése és a proletárság* (stb.) töredékeket vagy korábban töredékesen ismert írásokat.

A József Attila-i gondolkodásban való eligazodást segíti a *József Attila értekező életműve-recepciója tükrében* című tanulmány (Veres András munkája). A recepciótörténeti áttekintés a művek értelmezési kontextusával ismerteti meg az olvasót. A költő életében meghatározó szerepet játszó társadalmi mozgalmakhoz (népi, marxista, liberális) és filozófiákhoz kapcsolható írások rövid összefoglalását is megadja a tanulmány. Természetesen azokra az írásokra fókuszál, amelyek valamely gondolkodástörténeti pozíciót, fordulatot markánsan jeleznek. Az írás felvet néhány – a kutatás által is érintett – elméleti kérdést is, így az életmű korszakolásának lehetőségét vagy lehetetlenségét. Az áttekintés egészen napjainkig követi a recepciótörténet alakulását,

1930 termését a kisebb írások mellett az *Irodalom és szocializmus* fémjelzi. József Attilának ez a több szövegváltozatban (12) fennmaradt előadásszövege először itt jelenik meg teljes terjedelemben, rekonstruálva a költő gondolkodásmódját. (Ki kellett igazítani az elektronikus szövegközlést is, amely tévesen datált és indokolatlanul idesorolt töredékeket is beillesztett.) Az *Irodalom és szocializmus* sajátos szöveg, amely eleget tesz az alkalom elvárásainak, így marxizált művészetbölcseletet fejt ki, másrészt megtartja Pauler Ákos Arisztotelészre hagyatkozó regresszus-elméletét is.

1931-ben 12 kritika, tanulmány keletkezett. A [Phe-Ji-Gjoh] [Hegel], az [Irodalom nyelvi alkotások összessége] kezdetű töredék itt jelenik meg először. Ki kell emelni ebből az időszakból a *Magyar Proletárirodalom Plattformtervezete* szövegközléseit, amelyek kéziratai korábban nem kaptak nyilvánosságot. A keletkezéstörténet új szempontokra hívja fel a figyelmet és részletesebb magyarázatát adja a József Attilát lefasisztázó állásfoglalásnak. 1932. terméséből először közöljük az *Emberi eszmélet és társadalmi haladás* című feljegyzést. A *Kína* című rövid recenzió érdekessége, hogy most először jelenik meg Agárdi [Danzinger] Ferenc által írott kritikával való összevetés, tisztázandó a keletkezéstörténetet. Az év kiemelkedő műve az *Egyéniség és valóság*, amely jelzi a költő marxizmusának változását, világméretűnek elmozdulását a freudizmus irányába. Ezzel a szöveggel szoros kapcsolatot mutat az *Iffúság nem problémái* publikálatlan recenzió, így itt közöljük (a JAÖM3 1931-re keltezi).

1933-ban kevés írás született. *A művészet kérdése és a proletárság* című írást a korábbi közlések különböző részekre osztva, más időpontokra datálták. Az összefüggéseiben helyreállított szöveg itt jelenik meg először. Keletkezéstörténete jelenleg vitatott. A kézirat egységes, folyamatos szövegről tanúskodik, ugyanakkor az *Ösztönök dialektikája* című töredékes szöveg az

Ázsia lelke és a *Hegel-Marx-Freud* szövegekörnyezetébe utalja. Freud ösztöntan-elmélete József Attila-i gondolkodásban az *Ifjúság nemi problémái* egyik kéziratában jelenik meg, itt azonban jelentős értelmezői pozíciót nyer. Az év másik – más szempontból – figyelemre méltó írása *A nemzeti szocializmus*. Korábbi közzététele politikai hangulatkeltésre is alkalmas volt, amikor is a nemzeti szocialista József Attiláról szóltak a marxista József Attilát ellehetetleníteni akarók. A mostani közlést alapos tanulmány helyezi a kor politikai, társadalomtörténeti kontextusába, kimutatván, a költő útkeresése nemcsak a pártból való kizárásával, hanem a hitleri hatalomátvételt követő általános ideológiai tanácstalansággal is magyarázható.

1934-ban keveset ír a költő. Válsággal küszködik, Hódmezővásárhelyen tölti az év első részét, önmaga analizálásával foglalkozik. A szűk termésből kiemelendő a [*Bevezetés, mely borsot tör*] kezdetű töredék, amely itt jelenik meg először. A szöveg – kapcsolódva az [*E sorok írója költő*] töredékhez – arról tanúskodik, hogy a költő a hitlerizmus tárhódítását nemcsak társadalomtörténeti okokkal, hanem a proletariátus művészetének kezdetlegességével is magyarázza. A szöveg(ek) némely művészetbölcseleti alapvetése azt is jelzi, hogy egy nagyobb igényű művészetbölcseleti tanulmányhoz készültek.

Ugyancsak itt kap először nyilvánosságot a *Németh László*, amely az író *Ember és szerep* című regényét kritizálja, egy el nem készült kritika töredékeként. A töredékes szöveg(ek) hűen érzékelteti(k) a sértett József Attila reakcióit, másrészt olyan meglátásokat is tartalmaz(nak), amelyeket a későbbi Németh László-szakirodalom is igazol. A kísérő tanulmány, a tárgyi jegyzetek tisztázni kívánják a két alkotó kapcsolatát.

Az év legjelentősebb szövege *A szocializmus bölcselete*. A sokszor hivatkozott írást alapos filológiai forrásfeltárás helyezi új kontextusba, kimutatva a bolsevizmus kritikája mögött a költő marxizmusának átfarmálódását is.

1935-ben a költő irodalompolitikai szerepvállalása megerősödik. Ezt mutatja a népi-urbánus vitában való részvétele az Új Szellemi Front kapcsán. A szöveg tárgyi magyarázatai megvilágítják a költő és egykori eszmetársai viszonyát, illetve a társadalomtörténeti kontextusba helyezve értelmezik József Attila és a Szép Szó körének kapcsolatát. Ugyancsak vitairat a Kosztolányi Dezső-kritika. A szövegváltozat jól érzékelteti, hogy József Attila a Népszavában közölt változatban élesebben fogalmazza meg kritikáját Kosztolányi nihilizmusát bírálva. A közlés részletesen megrajzolt kontextusba helyezi a két költő barátságát.

Az év fontos publikációja Hort Dezső könyvének recenziója, az *Új szocializmust!* A Hendrik de Man-i téziseket is megszólaltató könyv József Attilára hatással volt, hisz a hitlerizmus győzelme után a marxista tanok újraértelmezésével volt elfoglalva. A szövegközlést kísérő tanulmány részletesen bemutatja az ez idő tájt több írásban is felbukkanó „homo oeconomicus” fogalom eredetiét és József Attila-i értelmezését.

1936-ban több fontos írás keletkezett. *A történelmi materialista felfogásnak* kezdetű töredék pontosabb datálásával a József Attila-i gondolkodás változásának egzaktabb leírását tudjuk megadni. Fontos kritika a Hatvany Bertalan könyvéről íródott *Ázsia Lelke*. Az írás több szövegváltozatát rendezve rekonstruálható, hogy a költő a korábbi marxizmusról vallott képét hogy formálja át. Az ösztön, ösztönsors freudi fogalmak kiemelt szerepe is jelzi, hogy a társadalomképet egyre inkább a psziché-alapozottságú pszichoanalízis hatja át. Az írás fontos előképe a *Hegel-Marx-Freud*-nak.

A *Szerkesztői üzenet* sokat idézett József Attila-szöveg. A korábbi értelmezések (Stoll Béla és Lengyel András) alapja az volt, hogy a költő Barta István konzervatív-katolikus nézeteivel vitázik. Kötetünkben közölt tanulmány új összefüggésekre hívja fel a figyelmet. Ugyancsak új megvilágításba helyezi a „Szép Szó” értelmezését, kapcsolódást mutatva a *T. C.!* és a *Szerkesztői üzenet* szöveghelyei között.

1937 szövegei több témacsoportra oszthatók. Egy részük kapcsolódik a *Márciusi Front* politikai aktualitásaihoz. A Szép Szó és a Válasz köreinek kapcsolatát vizsgálják meg a történelmi eseményeihez kapcsolódó kisebb szövegek, részben a Szép Szóban megjelent szerkesztői üzenetek. A *Van-e szociológiai indokoltsága az új népies irányának* politika- és irodalomtörténeti diskurzushoz, a népi-urbánus vitához kapcsolódik. A szöveg keletkezéstörténetét bemutató tanulmány elhelyezi ezt az írást az irodalomtörténeti kontextusba és József Attila szemléleti változását is leírja.

A mai költő feladatai József Attila legutolsó prózai műve. A keletkezéstörténetet bemutató tanulmány belehelyezi az írást a Szép Szó publikációinak szellemiségébe, kiemelve az új humanizmus eszméjét. A szöveghelyzet megrajzolásával pontosabb értelmezést kap az írás.

Az év – és az életmű meghatározó írása a *Hegel-Marx-Freud*. Kötetünk részletes keletkezéstörténeti leírást ad, bemutatva az egyes szövegek, szövegrészletek keletkezési időpontját is. Az eddig töredékesen közölt írás teljes szövegtöredékét itt közöljük először. A szövegváltozatok önállóan is megjelennek biográfiai, szöveghelyzeti leírásban. Ez a szintézis igényű tanulmány szoros kapcsolatot mutat a korábbi évek társadalomtörténeti, bölcséleti igényű műveivel. Gondolati párhuzamok mutatkoznak az *Egyéniség és valósággal*, az *Új szocializmust!* bizonyos szöveghelyeivel. József Attila Marx fiatalkori műveire is támaszkodik, írásának biologizmusa ide és a klasszikus freudi tanokra vezethető vissza. A keletkezéstörténet a jegyzetek minden eddigénél részletesebb leírását adják József Attila e fontos művének.

A kötetet bibliográfia, név- és címmutató zárja.

A tartalomjegyzék közli az egyes írások szerzőit, illetve a közreműködőket.